

Šavelková, Lívía, Jana Jetmarová a Tomáš Boukal, eds.:
Původní obyvatelé a globalizace
[Pôvodní obyvatelia a globalizácia].
Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2021. 722 s.
ISBN 978-80-7465-487-9

Šavelková, Lívía, Jana Jetmarová and Tomáš Boukal, eds.:
Indigenous Peoples and Globalization.
Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2021. 722 p.
ISBN 978-80-7465-487-9

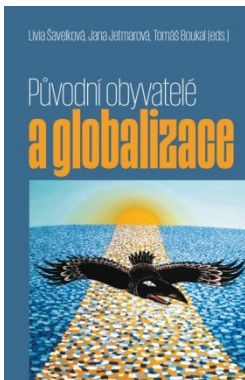
Peter Vyšný

Abstract: *Reviewing the scientific monograph Šavelková, Lívía, Jana Jetmarová and Tomáš Boukal, eds.: Indigenous Peoples and Globalization.*

Key Words: *Review; Scientific Monograph; Indigenous Peoples; Globalization.*

Abstrakt: *Recenzia vedeckej monografie Šavelková, Lívía, Jana Jetmarová a Tomáš Boukal, eds.: Původní obyvatelé a globalizace [Pôvodní obyvatelia a globalizácia].*

Klíčové slová: *Recenzia; vedecká monografia; pôvodní obyvatelia; globalizácia.*

Recenzované kolektívne vedecké dielo je minimálne v slovensko-českom priestore unikátne, keďže ide o prvé ucelené, a žiada sa zdôrazniť, že i veľmi vydarené zmapovanie sčasti aj zložitej minulosti, no najmä azda ešte zložitejšej prítomnosti pôvodných (domorodých, natívnych, indigených) obyvateľov piatich kontinentov, osadené do kontextu komplexných procesov súhrnne nazývaných globalizáciou. Dielo svojím tematickým zameraním patrí do etnológie a kultúrnej a sociálnej antropológie, no zároveň v značnom rozsahu presahuje aj do histórie, sociológie, poli-

tológie, ekonómie, práva, literatúry, umenia a podobne a nepochybne tak má silný potenciál zaujať širokú odbornú verejnosť, vrátane právnickej. Zaiste tomu napomôže tiež jeho bohatá faktografická báza zahŕňajúca množstvo empirických i teoretických poznatkov užitočných pre bádanie v rôznych humanitných a spoločenskovedných odboroch, a to aj v právnej vede, v ktorej možno dielo využiť napríklad v rámci výskumov fenoménu právneho pluralizmu. Čitateľskú atraktivitu knihy zvyšuje do nej zakomponovaný obrazový materiál, ktorý je nielen rozsiahly a rozmanitý, ale aj vhodne vybraný tak, aby vizualizoval dôležité a pre tunajšieho čitateľa nezriedka neznáme skutočnosti, priebežne spomínané v texte knihy. Významnou pridanou hodnotou je založenie knihy na pôvodných výsledkoch terénnych výskumov jej spoluautorov, doplnených o početné pramenné a odborné zdroje reflektujúce aktuálne vedecké poznanie. Osobitne sa žiada oceniť, že autori jednotlivých častí knihy sa programovo pokúsili – podľa názoru recenzenta úspešne – vyhnúť sa akýmkoľvek predsudkom voči domorodcom a nevedeckým nazeraniam na domorodcov, ktoré (predsudky i nazerania) nie sú uzavretou záležitosťou minulosti, ale sa pomerne bežne vyskytujú i v súčasnosti. Prínosom knihy je aj rozsiahla multidisciplinárna bibliografia, ktorou je vybavená.

Knihá začína obsiahlym *úvodom*, skoncipovaným jej editormi Líviou Šavelkovou, Janou Jetmarovou a Tomášom Boukalom. Uvedení spoluautori tu súhrnne predstavili rozsiahlu, zložitú a mnohorozmernú problematiku knihy a kriticky sa vyrovnali s jednotlivými perspektívami jej výskumu, ako aj so základnými teoretickými, konceptuálnymi a terminologickými otázkami. Zároveň do úvodu zahrnuli určité zovšeobecnené tvrdenia, vychádzajúce z nasledujúcich kapitol knihy i iných zdrojov, a preto úvod do určitej miery supluje záver, ktorý v recenzovanej publikácii absentuje (publikácia však obsahuje stručné zhrnutie v anglickom jazyku).

Z úvodu vyplýva, že po kolonizácii mimoeurópskych krajín európskymi mocnosťami (prebiehala od prelomu stredoveku a novoveku), ako aj po ich dekolonizácii a premene na nezávislé štáty (od poslednej štvrtiny 18. storočia až do druhej polovice 20. storočia) boli domorodci, t.j. pôvodní obyvatelia týchto krajín, vystavení – v konkrétnych kontextoch v rôznej miere a podobách – diskriminácii, perzekúcii, pauperizácii, vykorisťovaniu v pracovnom procese, nútenej asimilácii s majoritnou spoločnosťou alebo, naopak, vytláčaniu na jej okraj a podobne, hoci, na druhej strane, v mnohých prípadoch sa aktívne usilovali zlepšiť svoje postavenie a niekedy pritom aj dosiahli isté úspechy. Počnúc kolonializmom sa domorodci zároveň v európskom (euroamerickom, západnom) prostredí

stali objektom často až absurdných predstáv a stereotypov, oscilujúcich medzi ich idealizáciou¹ a dehonestáciou,² ako aj z dnešného hľadiska pseudovedeckých teórií,³ a tiež politických ideológií a režimov,⁴ ktoré (predstavy, stereotypy, teórie, ideológie i režimy), pochopiteľne, v minulosti významne ovplyvňovali – a v pomerne veľkej miere stále ovplyvňujú – ich osudy. Pravda, na vytváraní deformovaných obrazov domorodcov niekedy participovali alebo participujú i samotní domorodci, keďže to bolo, či je v ich záujme. Recentným príkladom na uvedené je komodifikácia domorodej kultúry, t.j. premena jej prvkov na tovar, s ktorým sa obchoduje. Keďže pritom, ako napokon pri akomkoľvek type obchodovania, ide o maximalizáciu ziskov, mnohé domorodé komunity účelovo prispôbujú prvky svojej či už materiálnej (napríklad umelecké výrobky, obydlia), alebo imateriálnej (napríklad tance, spevy) kultúry predstávám a požiadavkám turistov ochotných platiť za zážitky či suveníry, ktoré považujú za autentické, hoci v skutočnosti je ich autenticita limitovaná, ba niekedy aj nulová.

V úvode knihy sa tiež veľmi správne poukazuje na skutočnosť, že dostatočne celistvé poznanie a pochopenie komplexných osudov domorodcov z koloniálneho, postkoloniálneho či recentného obdobia predpokladá skúmať ich z viacerých perspektív súčasne. Napríklad nestačí ana-

¹ Porovnaj nazeranie na domorodcov ako na „ušľachtilých/vznešených divochov“, ušetrečných negatív, napríklad honby za majetkom či vojen, spojených so životom v (západnej) civilizácii. Recentným náprotivkom tohto nazerania je chápanie domorodcov ako akýchsi „ekológov“ či „environmentalistov“, efektívne udržiavajúcich svoje životné prostredie, respektíve jeho prírodnú zložku v optimálnom stave.

² Porovnaj nazeranie na domorodcov ako na „krvavých barbarov“, čiže necivilizovaných primitívov, schopných nanajvýš tak uspokojovať svoje „nízke“ telesné potreby, a aj to iba živelne a násilne.

³ Porovnaj rasizmus, podľa ktorého mohla celosvetovo vládnuť iba „najvyššia“, „biela“ rasa ako údajne všeobecne najdokonalejšia rasa, ku ktorej domorodci ako predstavitelia „nízkych“ a údajne „veľmi nedokonalých“ rás, samozrejme, nepatrili, a tak ďalej. Porovnaj tiež dnes už prekonané stotožnenie evolucionizmu s progresom globálne expandujúcej a údajne najvyspelejšej, západnej civilizácie, ktorý mali údajne zaoštalé životné spôsoby domorodcov natoľko brzdiť, že museli byť odstránené, a to tým viac, že uvedený progres bol väčšinovými, t.j. nedomorodými spoločnosťami vnímaný ako všeobecne prospešný proces, ktorého realizácia bola navyše v súlade s dobovým vedeckým poznaním/evolucionizmom zákonitá a nevyhnutná.

⁴ Porovnaj napríklad značnú podporu dekolonizačného procesu štátmi bývalého východného bloku, ktorá, samozrejme, nebola motivovaná iba sympatiami k utláčaným domorodcom, statočne bojujúcim proti koloniálnej nadvláde, ale aj potenciálom tohto procesu – výrazne oslabiť protivníka uvedeného bloku – Západ. Porovnaj tiež napríklad obľúbenosť filmov nakrútených na motívy diel Karla Maya v socialistickej Československu, ktorá zrejme súvisela aj s ich do istej miery protiamerickým podtextom.

lyzovať či už medzinárodné, alebo vnútroštátne právne pramene zakotvujúce určité práva domorodcov, ale žiada sa sledovať aj ich uplatňovanie v reálnom každodennom živote, ktoré často bolo a je z rôznych dôvodov problematické. Systematickú pozornosť je tiež potrebné venovať interakciám globálnych a lokálnych, respektíve konkrétnych domorodých kontextov, týkajúcich sa javov, ktorých výsledky sa v recenzovanej publikácii primárne konceptualizujú ako prejav tzv. glocalizácie, pri ktorej vznikajú rôzne formy dynamickej koexistencie prvých a druhých javov, pričom však nedochádza – aspoň nie plošne – k ich hybridizácii (k úplnému a nezvratnému splynutiu, a tým k vytvoreniu druhovo nových javov).

Po úvode postupne nasleduje 13 kapitol majúcich charakter prípadových štúdií k téme recenzovanej knihy. Kapitoly sú rozdelené do piatich tematických celkov.

Prvý (I.) tematický celok je nazvaný *Reprezentace, performance a rezistence* a zahŕňa tri kapitoly.

V kapitole *Původní obyvatelé a olympijské hry – reprezentace, performance a rezistence* sa Lívia Šavelková v diachrónnej perspektíve zaoberá účasťou domorodcov na olympijských hrách a poukazuje na rôzne formy diskriminácie, ktorým boli ešte aj v druhej polovici 20. storočia vystavení, a to, okrem iného, pre obavu, že by skupiny pôvodných obyvateľov aj cestou prílišného zviditeľňovania sa na olympiádach a masmediálne šíreného poukazovania na svoje problémy podnecovali v medzinárodnom spoločenstve podporu pre svoje snahy o reálne zrovnoprávnenie s väčšinou spoločnosťou štátov, v ktorých žili, či dokonca o svoje politické sebaurčenie.

Lucia Kýrová v ďalšej, právnohistoricky ladenej kapitole nazvanej *Práva původních obyvatel Severní Ameriky a OSN: transnacionální aktivismus amerických Indiánů v druhé polovině 20. století* mapuje úsilie amerických a kanadských Indiánov dosiahnuť na medzinárodnej (najmä v rámci Organizácie Spojených národov) a následne i vnútroštátnej (v Spojených štátoch amerických a Kanade) úrovni určité uznanie, ktoré by im umožnilo zamedziť (prebiehajúcej) asimilácii s väčšinou spoločnosťou a dosiahnuť s ňou – v pozícii svojbytných autonómnych celkov s osobitnými právami – reálne zrovnoprávnenie a podobne. Predmetné úsilie dlhodobo narážalo, okrem iného, na medzinárodnoprávnu doktrínu nezasahovania Organizácie Spojených národov do vnútorných záležitostí členských štátov. Výraznejšiu zmenu priniesla až Konferencia nevládných

organizácií Spojených národov o diskriminácii pôvodných obyvateľov oboch Amerík (1977), po ktorej sa aktivizmus amerických a kanadských Indiánov na medzinárodnej scéne zintenzívnil, pričom postupne zaznamenal pomerný úspech, a to v podobe prijatia Deklarácie Spojených národov o právach pôvodných obyvateľov (anglicky United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, anglická skratka UNDRIP) v roku 2007, ako aj na vnútroštátnej úrovni – z Indiánov sa stali „Domorodí Američania“ (anglicky Native Americans) v Spojených štátoch amerických, respektíve „Prvé národy“ (anglicky First Nations) v Kanade, s rovnoprávnym postavením vo vzťahu k ostatnému obyvateľstvu, ako aj s autonómiou, osobitnými právami a podobne.

Posledná kapitola prvého tematického bloku *Indiánsky hip-hop v USA a Kanade ako prostriedek indigénneho aktivizmu – globálny charakter hip-hopu* z pera Martina Heřmanského najmä cez príslušné texty predstavuje indiánsku hip-hopovú hudbu ako svojrázny prostriedok revitalizácie indiánskych kultúr, zvyšovania povedomia poslucháčov o ich indiánskej identite a podobne.

Do druhého (II.) tematického celku knihy s nadpisom *V globální pa-vaučině, (g)lokální situace původních obyvatel* sú zaradené tri kapitoly.

Vo svojej kapitole *Melanésie v síti globálních propojení* Martin Soukup priblížil dopad globálnych javov (kresťanstvo, demokracia, kapitalistická ekonomika, západné technológie a iné) na Papuu Novú Guineu, kde tieto javy za zhruba iba sto rokov spôsobili prevratné sociálne, ekonomické, politické i kultúrne zmeny, ktoré tamojší domorodci dokázali do veľkej miery využiť vo svoj prospech.

Marek Halbich v kapitole *Lokální reakce vesnických společenství východního pobřeží Madagaskaru na globalizaci* preskúmal spôsoby nedávneho zapojenia sa predtým dlhodobo izolovaného Madagaskaru do globalizačných procesov, pričom ukázal, že elity dedín etnických skupín nepatriacich k dominantnej zložke obyvateľstva (Merinovia) sa usilujú (najmä na východe ostrova) vymaniť sa spod jej mocenského a hospodárskeho vplyvu samostatným nadväzovaním spolupráce s globálne pôsobiacimi aktérmi, napríklad s nadnárodnou obchodnou korporáciou Ambatovy.

V tretej kapitole druhého tematického celku, pomenovanej *Původní obyvatelé Sibíře a ruského Severu v globalizujícím se světě*, Tomáš Boukal prehľadne zhrnul výsledky svojich výskumov týkajúcich sa dopadov globalizáciou podmienených javov, napríklad rozširovania ťažby rôznych

surovín, na životné prostredie a životné štýly domorodých komunít Sibíri a severnej Kanady.

Tretí (III.) tematický celok je nazvaný *Etnoemancipace a dekolonizace* a začína kapitolou Lucie Bistárovej *Maori – „Bojovníci“ z krajiny Dlhého bieleho oblaku*, v ktorej autorka ukázala, že globalizácia v podstate ešte znásobila britskou kolonizáciou Nového Zélandu spôsobené negatívne javy v prostredí pôvodného, maorijského obyvateľstva, ktorými sú v súčasnosti najmä chudoba, nezamestnanosť a gangy.

Jana Jetmarová v kapitole *Volveré y seré millones... ¡Carajo! Aymarský nacionalizmus v gellnerovské perspektivě* preskúmala proces formovania nacionalizmu u bolívijských Aymarov od 50. rokov 20. storočia, ktorý bol v rozpore s revolúciou z roku 1952 určeným vývojom Bolívie k modernému a národne jednotnému štátu. K reformám vzídeným z revolúcie patrilo i vzdelávanie domorodcov (zväčša vidiecki roľníci), ktoré prispelo ku vzniku aymarskej inteligencie ako strojkyne národnej emancipácie Aymarov. Nie je bez zaujímavosti, že pôsobenie tejto inteligencie pripomína pôsobenie „národných buditeľov“ v Habsburskej monarchii, na základe čoho Jetmarová považuje aymarský nacionalizmus zhruba za tzv. klasický nacionalizmus habsburského typu (pojem Ernesta Gellnera). V roku 2009 sa Bolívia stala spoločenstvom autonómnych „národov“, ku ktorým patria aj Aymarovia, čo však nebolo, a nie je v bolívijskej spoločnosti všeobecne akceptované, obzvlášť po rezignácii Eva Moralesa (10. novembra 2019), prezidenta Bolívie aymarského pôvodu.

V poslednej kapitole tretieho tematického celku *Globalizace a současné indiánské umění Latinské Ameriky* Monika Brenišínová charakterizovala indiánske vizuálne umenie z prelomu 20. a 21. storočia ako prostriedok prihlásenia sa jeho tvorcov k indiánskej identite, ako prejav indiánskeho sociálneho a politického aktivizmu či snáh o revitalizáciu indiánskych kultúr a podobne.

Štvrtý (IV.) tematický celok je nazvaný *Jazyky, revitalizace a hlas vlka* a zahŕňa tri kapitoly.

Miroslav Černý v kapitole *Jazyky původních obyvatel a globalizace aneb menšinové jazyky v zápase o přežití* vo všeobecnej rovine i na konkrétnych príkladoch priblížil problematiku ohrozených jazykov a zamyslel sa nad významom a spôsobmi ich revitalizácie, z ktorých podľa neho zohráva dôležitú úlohu udržiavanie používania ohrozených jazykov v rodinách a komunitách.

Radoslav Hlúšek v kapitole *Domorodé jazyky Mexika a ich postavenie v mexickej spoločnosti* skúmal jazykovú politiku na území dnešného Mexika v koloniálnom období a v nasledujúcom, do súčasnosti trvajúcim období nezávislého Mexika. V koloniálnom období bola jazyková politika relatívne liberálna, keďže viaceré domorodé jazyky boli zliterárnené (vydali sa k nim gramatiky, slovníky a iné) a využívali sa s cieľom zefektívniť christianizáciu domorodého obyvateľstva a do určitej miery sa uplatňovali aj v administratíve a súdnictve a podobne. Naproti tomu v období nezávislého Mexika sa presadila idea jednotného, jazykovo homogénneho národa, čo, pochopiteľne, vytlačilo domorodé jazyky, a zároveň ich používateľov na okraj mexickej spoločnosti, čo sa podľa Hlúška zásadnejšie nezmenilo ani za ostatných 30 rokov novej politiky mexického štátu voči domorodcom (priznala sa im lokálna autonómia a rôzne práva, vrátane možnosti určitého širšieho používania vlastných jazykov), v priebehu ktorých sa mexické domorodé jazyky dokonca stali ohrozenými jazykmi.

Indián Ukjese van Kampen v autobiograficky ladenej stati *Proč si Indián z Yukonu zamiloval Evropu a chce v ni žít?* poukázal na pozitívne zmeny spoločenského a právneho postavenia kanadských Indiánov (napríklad získanie neobmedzenej slobody pohybu a pobytu), ktoré postupne nastali po jeho narodení (t.j. po roku 1959).

Posledný, piaty (V.) tematický celok má nadpis *Deklarace OSN o právech pôvodných obyvateľ.* Zahŕňa jednu kapitolu, spracovanú Líviou Šavelkovou s kolektívom a nazvanú *Deklarace OSN o právech pôvodných obyvateľ s dĺžimi vysvetlivkami kontextu jejého vzniku a prekladu do českého jazyka.* Ako napovedá jej názov, kapitola sa venuje už spomenutej deklarácii Organizácie Spojených národov UNDRIP, ktorá vytvorila, takpovediac, globálnu (právnu) identitu pôvodných obyvateľov. V kapitole obsiahnutý preklad uvedenej deklarácie do češtiny je podľa názoru recenzenta kvalitný; výhradu však možno mať k prekladu centrálnemu pojmu originálnej verzie predmetnej deklarácie v anglickom jazyku, ktorým je pojem „indigenous peoples“. Kým v názve deklarácie je zmienený pojem preložený výrazom „původní obyvatelé“, v jej texte je preložený výrazom „původní národy“. Zaiste, uvedený pojem možno preložiť oboma výrazmi; v právnom texte je však neprípustné používanie synonym, t.j. v preklade deklarácie bolo potrebné použiť iba jeden z týchto výrazov.

Niektoré z predstavených kapitol recenzovanej knihy sú skôr len deskriptívne, materiálové, iné sú viac analytické. Jedny i druhé kapitoly

sú však skoncipované na vysokej odbornej úrovni a ich témy sú spracované v primeranom rozsahu, výstižne a prehľadne, a to aj na báze relevantných informačných zdrojov. Na druhej strane je evidentné, že príslušnými kapitolami sprostredkované poznanie predmetných tém nie je úplné, ani konečné, a preto možno predpokladať, že autori časom budú v ich skúmaní pokračovať.

Na záver možno konštatovať, že recenzované kolektívne dielo *Původní obyvatelé a globalizace* je vedecky hodnotným a čitateľsky atraktívnym priblížením problematiky, ktorú sa v súčasnom globalizovanom svete žiada poznať aj v slovensko-českom priestore.

Zoznam bibliografických odkazov

ŠAVELKOVÁ, L., J. JETMAROVÁ a T. BOUKAL, eds. *Původní obyvatelé a globalizace*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2021. 722 s. ISBN 978-80-7465-487-9.

Doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
petervysny@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-5132-1291>